

Grška umetnost

~ Arhaična in klasična Grčija ~

Od 8. stoletja pr.n.št. naprej so se življenjske razmere izboljševale. Sledil je hiter razvoj gospodarstva in političnega življenja. V 6. stoletju pr.n.št. so velik razcvet doživljale znanosti in filozofija, ki je sprejela dognanja naravoslovnih ved. Tako je npr. Heraklit postavil tezo o štirih elementih: zemlji, vodi, zraku in ognju, ki sestavljajo svet. Vse to je vplivalo tudi na hiter razvoj umetnosti. Ob koncu 6. stoletja se je Grčija spopadla s Perziji. Te t.i. perzijske vojne so se končale l. 480 pr.n.št. z zmago grških mest pod vodstvom Aten. Sledila je zlata doba Aten pod vodstvom modrega vladarja Perikleja. V tem času sta se razvijali demokracija in gospodarstvo. Periklejeje mestno bogastvo uporabil za razvoj umetnosti, ki naj bi povzdignila sijaj Aten. Zelo močan je bil občutek pripadnosti isti skupnosti. Vzrok za to je bila religija – verovanje v bogove in njihovo skupno čaščenje, spoštovanje običajev, športne igre, med njimi najsijajnejše olimpijske, obiskovanje predstav v gledališčih na prostem, ... Umetnine tega časa veljajo za ene največjih v zgodovini človeštva. Po tem t.i. klasičnem obdobju so sledili spori med državicami, kar je pomenilo pešanje moči. Tudi religija ni bila več enotna, kar je povzročilo versko krizo.

~ Helenistična Grčija ~

Sredi 4. stoletja pr.n.št. so grške pokrajine prišle pod oblast Makedoncev z delno samostojnostjo. Mesta so bila politično in gospodarsko samostojna, vojaško pa podrejena makedonskemu kralju Filipu II. Njegov sin Aleksander Veliki, oboževalec grške umetnosti, je svoj imperij razširil vse do Perzije. Po njegovi smrti l. 323 pr.n.št. so si imperij razdelili njegovi vojskovođe. V 2. stoletju pr.n.št. so grške pokrajine osvojili Rimljani in l. 148 pr.n.št. so postale rimska provinca.

Grško umetnost delimo na naslednja obdobja:

~ geometrični slog 1100-700 pr.n.št.

~ arhaijsko obdobje 700-480 pr.n.št.

~ klasično obdobje 480-336 pr.n.št.

~ helenistično obdobje 323-34 pr.n.št.

~ Razvoj keramike ~

V 11. stoletju je znova oživel izdelovanje keramike, sprva z geometrijskim ornamentom. Ta je postajal bogatejši in okoli 850 pr.n.št. se že pojavi človeška figura, zelo stilizirana. Tak primer geometričnega sloga je [amfora iz grobišča pri Dipilonu](#) (slika 1) iz 7. stoletja pr.n.št. Geometrični slog se vse bolj umika figuralnemu, upodobitvam človeka in njegovih dejanj. Najprej se pojavi slog črnofiguralnega vaznega slikarstva. Ozadje je bilo v naravni barvi keramike, figure so narisali s črno barvo in detajle razili v črno površino. Okrog l. 530 je sledil slog rdečefiguralnega slikarstva, ki je omogočilo večjo možnost slikanja nadrobnosti. Zdaj so pobarvali ozadje s črno barvo in pustili figure svetle v barvi keramike, kar je omogočilo, da so figure dodatno poslikavali z barvo. To je vodilo k realističnemu načinu upodabljanja.

Primeri:

[Ahil in Ajas pri kockanju](#), 530 pr.n.št., črnofiguralno slikarstvo

[Peleus in Tetis](#) (slika 2), 4. stoletje pr.n.št., rdečefiguralno slikarstvo

[Muza in deklica](#) (slika 3) (lekitos), 5. stoletje pr.n.št.

~ Prvi veliki kipi in kamnita arhitektura ~

Grki so se kiparstva učili pri Egipčanih, vendar prvi grški kipi niso tako togi kot egipčanski. Od l. 700 do

500 pr.n.št. je čas kurosov in kor – togih kipov. Kurosi so kipi golih mladeničev in kore – oblečene mladenke. Okrog l. 500 so se kipi sprostil.

Kuros iz Krojzovega groba (slika 6), 525 pr.n.št.: Kurosi so kipi, ki predstavljajo bogove ali so spominski simboli. Značilnosti: stoji z obema nogama trdno na tleh, teža je na prednji nogi, etažna frizura, obraz nima notranjega življenja, vendar je na njem nek arhaični smehljaj. To je gimnastični človek, roke ima ob sebi, med rokama in telesom je prazen prostor. Telo je deljeno na enote s posameznimi črtami. Kolena so poudarjena, vrat je dolg, glava mirna. Oči so okrogle, obraz ovalen.

Kora v dorskem peplosu in kora iz Chiosa (sliki 4, 5), 530 – 520 pr.n.št.: figure so oblečene in obarvane. Ženska figura je bila vedno oblečena (do helenizma): obe kori imata arhaični smehljaj, obraz je miren, frizura etažna in v kitah. V rokah so kore držale dar kot posvetilo boginji. Oblačilo je večplastno in nagubano, telo je komaj vidno.

Mož, ki nosi tele, Moskoфорos (slika 7), 570 pr.n.št.: figura moškega je oblečena, vendar je ceremonialna. Mož ima brado, frizura je povita v kite. Smehljaj je zadržan in bolj resen – zadnja faza arhaične umetnosti. Okoli vratu ima tele in z njegovima nogama ter svojima rokama tvori križ, kar daje figuri center. Izraža sožitje. To je začetek motiva človek – žival, kasneje se razvije motiv dobrega pastirja v rimski in starokrščanski umetnosti.

Jezdec na konju (Rampin) (slika 8), imenovan tudi Jezdec Rampin. Jezdec je v Louvru, konj na Akropoli (rezultat zgodovinskih naključij). To je aristokrat. Prikazanje arhaiski kuros, ki ima brado in ceremonialno frizuro. Oprsje je izbočeno, spet imamo motiv človek – žival.

~ Arhitektura ~

Najstarejša sakralna arhitektura je bila lesena, vendar se ni ohranila. Polagoma so začeli graditi svetišča v kamnu. Pri zidavi niso uporabljali malte. Sprva je svetišče imelo megaron, v katerega se je prišlo skozi preddverje. Od 6. stoletja dalje ima tri sestavine: naos ali celo za kip božanstva, pred njim preddverje ali pronaos in za njim opistodom, ki je služil kot zakladnica. Svetišče obdaja ena vrsta stebrov – peripter – ali dve vrsti – dipter. Prav tako v 6. stoletju sta se izoblikovala dva sloga: dorski v celinski Grčiji ter jonski na otokih in obalah Male Azije. Dorski slog je strog, poudarek je na strukturi, urejenosti, okras je podrejen. Dorska svetišča so masivna in srednje velika. Jonski slog daje vtis vitkosti, poudarja okras, primeren je za manjša svetišča. Primer dorskega svetišča je Herino svetišče v Pestumu, 6. stoletje, primer jonskega pa Nikin tempelj na Akropoli v Atenah.

~ Umetnost zgodnje klasične dobe, t.i. strogi stil ~

Po zmagoviti bitki pri Salamini (480 pr.n.št.) so začeli načrtno obnavljati Akropolo, ki so jo Perzijci porušili. Akropola (gornje mesto) je značilnost grških mest in vidni simbol oblasti državljanov. Tu so stale najpomembnejše stavbe. Najprej so zgradili Partenon, potem še druga svetišča. Velja za vrhunec klasične arhitekture in je postal vzor arhitekturnega snovanja v drugi polovici 5. stoletja. Tu je najprej nastajala arhitektura v dorskem slogu. Arhitekti so želeli ustvariti sklane stavbe s čim bolj popolnim videzom. Skladnost so dosegli tako, da so celoto podredili osnovni meri – modulu; ta je ustrezal polmeru stebra. Akropola (slika 9) stoji nad mestom, nanjo se povzpneš skozi stebrišni vhod, imenovan Propileje (slike 10, 11, 12). Te imajo vlogo starih vrat, vhoda v palače. Od tod se je prišlo na plato, kjer so zgradili najpomembnejše tempelje: Partenon, Nikin tempelj in Erehteion.

Partenon (slike 13, 14, 15) (analiza v učbeniku, str. 34-35): to je Atenino svetišče v dorskem slogu. Gradbenika sta bila Iktion in Kalikrat, kipar pa Fidija. Zgrajen je iz belega marmorja in je peripternega tipa. Do ploščadi vodijo tri stopnice (dolžina 69,47 metra, širina 30,80 metra). Naos je bil razdeljen v tri niše, v srednji je bil Fidijev kip boginje Atene Partenos, visok 12 metrov, iz zlata in slonove kosti. V zadnjem delu, zakladnici, so bili shranjeni zakladi deloške zveze, ki so jo vodile Atene. Tempelj je zgrajen po modulu, zato deluje skladno ter ohranja ravnovesje med zadržanostjo in silovitostjo, med strogostjo in domišljijo.

Nikjin tempelj, 425 pr.n.št.: posvečen je boginji zmage, Nike. Je prvi primer jonskega stebrega reda na Akropoli.

Erehteion (sliki 16, 17), 421-406 pr.n.št.: jonski stebri red zrcali tudi politično povezovanje Atencev z jonskimi mestnimi državicami proti vse močnejši Sparti. Posebnost Erehteiona je portik s kariatidami, značilen element starejšega jonskega sloga. Kariatide so ženski kipi, ki opravljajo vlogo stebrov.

~ Kiparstvo ~

Po arhaičnem obdobju kurosov in kor se je kiparstvo spremenilo. Pomemben je postal vtis živosti, gibanje. Razširilo se je obdelovanje bron, vendar so kasneje večino kipov pretopili, zato nam o nekateri teh umetnim pričajo le rimske kopije.

Strogi stil – v začetku 5. stoletja pr.n.št. se je uveljavil strogi stil zaradi izrazite strogosti izraza na obrazih. Predstavlja ga Delfski voznik – Avriga (slika 18), 470 pr.n.št., Delfi. Stal je na terakotnem vozu s štirimi konji. Krilo ima gube, ki spominjajo na kanelure dorskega stebra. Gube so težke, obraz je strogo zamaknjen, resen.

~ Klasično obdobje ~

V tem obdobju je kiparstvo želelo upodobiti ideal človeka, ki bi izražal modrost in telesno skladnost in s tem vzbudil vtis realizma.

Tempelj v Olimpiji, 480-460 pr.n.št.: posvečen je Zevsu. Na zahodnem timpanonu je upodobljen boj kentavrov in Lapitov (slika 19). To so opiti kentavri (mitološka bitja s človeško glavo in trupom ter konjskim zadnjim delom), ki so napadli Lapitinje. Obrazi Lapitinj in Lapitov so mirni, kentavrov pa brutalni. Kiparji upodabljajo ideal svoje dobe, to je popoln človek, ki je harmonično bitje, odlikujeta ga modrost in telesna skladnost. Čustev ni primerno izražati, treba jih je obvladati. V spopad poseže Apolon v najbolj kritičnem trenutku in ustavi bitko. V sredini trikotnika stoji Apolon, ki je višji od vseh figur, levo in desno se možje borijo z meči in sekirami, nato Lapitinje, ki se branijo brutalnežev. Lapitinja, ki se brani kentavra, je mirna, dostojanstvena, glavo sklanja naprej in ne izraža nobenega strahu, napora ali gnusa. Kentavrov obraz je spačen, grob. Grki so bili prepričani, da so dosegli najvišjo stopnjo omike; omikan človek varuje dostojanstvo, obvlada se. Miren, razumen Grk mora zmagati nad surovo silo mišic. Najpomembnejši klasični kiparji so bili Fidija, Poliklet in Miron.

~ Fidija ~

Ustvarjal je v visokem klasičnem stilu. Je velik kipar. Povezoval je moč in razumnost dorskega sloga z eleganco jonskega. Njegove kipe odlikujejo monumentalnost, globinska dinamika, slovesen ritem. Njegovi bogovi so do božanske sfere dvignjeni ljudje. Figure so individualizirane. Upodobil je vsa kiperska dela na Partenonu, ki pomenijo vrh grške umetnosti.

Kip boginje Atene: je bil iz zlata in slonove kosti, ki je stala v celi Partenona. Poznamo jo le po rimski kopiji. Visoka je bila 11 metrov, v levici je držala sulico in ščit, v drugi krilato boginjo zmage Nike, na prsih je bila upodobljena meduza. Ko so Turki zasedli Atene, so kip odpeljali v Carigrad, nato je izginila.

~ 92 metop – boj med kentavri in lapiti ~

Friz ob vrhu zidu osrednje cele – panatenejske slovesnosti: sprevod 400 oseb in 200 živali v slovesnem ritmu, na koncu Atena sprejema dar, ki ga prinašajo atenske device (slika 21) – peplos. Ohranjen je del bogov: Pozejdon, Afrodita in Artemida. Friz je dolg 150 metrov, širok 1 meter. To je plitev relief, bil je pobarvan, s čimer je dosegel vtis globine. V frizu so trije pasovi: pas glav, trupi, noge. Nagubana oblačila poudarjajo gibanje lepo oblikovanih teles.

Vzhodni timpanon (slika 20), Atenino čudežno rojstvo (iz Zevsove glave, na obeh straneh bogovi, ki se čudijo); znameniti sta dve konjski glavi.

Zahodni timpanon, tekma med Ateno in Pozejdomom za prevlado nad mestom.

~ Poliklet ~

Ukvarjal se je z vprašanjem, kako upodobiti atleta pri počitku. Njemu pripisujejo iznajdbo idealnega kanona (višina glave je sedmina celega telesa).

Dorifor ali Kopjenosec (slika 25) (marmorna kopija), 450 pr.n.št.: predstavlja ideal harmonične človeške postave, ki je tudi vzor klasičnega kiparstva. Atlet čaka na začetek tekmovanja. S kopjem na rami mirno čaka na nastop. Poliklet je skrbno oblikoval posamezne dele telesa, ki so strnjeni v celoto. Kip je videti živ in vsak čas pričakujemo, da se bo premaknil. Vsa teža telesa je na desni nogi – kontrapost. To daje postavi valovito navpično črto. Ustvaril je ravnovesje nasprotnih sil, s tem se ustvarja skladnost.

~ Miron ~

Bil je atenski meščan, sredi 5. stoletja. Ustvaril je številne bronaste kipe, med njimi metalca diska v devetih različicah, ohranila se je le ena, a tudi ta izgubila, ostale so le rimske kopije.

Discobolos ali Metalec diska (slika 24), kopija, 450 pr.n.št.: telo je zasukano okoli svoje osi. Če bi pokrili gornji del telesa, bi bili prepričani, da je telo obrnjeno proti nam. atlet je za trenutek v mrtvi točki; stikata se konec zamaha in začetek samega meta. Ta dvojnost daje kipu razgibanost. Telo ustvarja napet lok. Po svoji razgibanosti Metalec diska prekaša vse druge. To je omogočal bron. (Negorljivi ulitek so obdelali z voskom, to prevlekli z debelo plastjo gline in pustili luknje za vlivanje tekoče kovine. Vosek se je stopil in ga je vpila glina. Tak je znotraj votel. Opore v notranjosti omogočajo stabilnost kipa.)

Kip Zevsa (slika 29) v bronu: ne vedo, za čigavo delo gre, našli so ga na dnu morja, tako kot oba bojevnika. Vsi trije kipi sodijo v obdobje klasike.

~ Peonij ~

Je avtor kipa Nike v Olimpiji, 420 pr.n.št.: visoka je čez dva metra. Priletela je, nagnjena je naprej. Draperija je pretirano nagubana. V ozadju je bil oreh, simbol Zevsa. Zdi se, kot da boginja drsi s hrbta veličastnega ptiča. Kljub razgibanosti je ustvarjen vtis ubranosti. Kip lahko primerjamo s Samotraško Nike (slika 26), ki je helenistično delo (zdaj v Louvru), zač. 2. st. pr.n.št.: obleka, ki se oprijema telesa, povečuje iluzijo gibanja in povečuje občutek zmage.

Pomembna kiparska naloga so bile tudi nagrobne stele, na primer Hegezin nagrobnik (slika 31), 410-400: Hegeso sedi, ob njej je služabnica, ki ji daje nakit iz škatle. Če bi vstala, bi bila stela prenizka. Kompozicija je uravnotežena, izraziti sta eleganca in skladnost kljub proporcionalnim nepravilnostim.

~ Zadnje obdobje klasike (400-336) ~

4. stoletje pr.n.št. je zadnja faza klasike, ko pride do razkroja polisa. Arhitektura je bila bolj naklonjena krasilnim nalogam, pojavil se je tudi korintski stebri red. Poleg že znanih svetišč se pojavi še okroglo, manjših dimenzij, na primer Tolos (Delfi). Timpanoni izginjajo. Kiparstvo postane bolj čustveno, oblike bolj nežne in zaobljene. Uveljavilo se statue – razgibane atletske figure in gola ženska figura. Novo je občudovanje ženskega telesa. Pomembna kiparja sta bila Praksitel in Lizip.

~ Praksitel ~

Njegove upodobitve so odraz miru in ljubeznivosti. V kiparstvu teži k idealnemu lepemu. Po svoje je prispeval k propadanju antičnega pojmovanja sveta herojev, ker jih je upodabljal v človeški krhkosti, čeprav

fizično lepe. Napoveduje helenizem. Njegova *Knidška Afrodita* (340-330) je prvi ženski akt v grški umetnosti. Uporabil je marmor, ki ga je lažje obdelovati. Naredil jo je po svoji ljubici Pirini. Haljo je dala na vrč. Upodobil je božansko lepoto.

Hermes z malim Dionizom (slika 28): kaže se večja razgibanost, igrivost, težnja po lepi popolnosti. Elegantno je ravnotežje med proporci, mehko površine.

Belvederski Apolon: to je rimska kopija. Original se ni ohranil, po značilnostih je blizu Praksitelovemu ustvarjanju. To je najbolj znano grško delo v 18. in 19. stoletju. Winckelmann, Goethe in drugi so v njem videli ideal klasične lepote.

~ Lizip ~

Bil je najljubši kipar Aleksandra Velikega, znan predvsem kot portretist. Šele v tem času povečujejo vladarja. V demokratičnih Atenah tako povečevanje ni bilo sprejemljivo. V portretni plastiki je Lizip poglobil senčenje, kar daje kipom večjo toplino, večjo neposrednost, živost. Spremenil je tudi doslej veljaven Polikletov kanon in postavil nova sorazmerja – telo meri osemkratno višino glave. S tem je ustvaril vitkejše figure. Bil je zelo ustvarjalen; pripisujejo mu kar 1500 kipov, a poznamo le nekatera po rimskih kopijah.

Strgalec (slika 33), 330 pr.n.št.: upodobitev mladega atleta, ki si otira potne roke. Lizip je spremenil Polikletov kanon in postavil nova sorazmerja (višina glave je osmina celega telesa). Tako je ustvaril vitkejše postave.

Aleksander Veliki (slika 32), 340 pr.n.št., marmor: to je eden od mnogih kipov, ki jih je Aleksander naročil za svojo propagando. Napravil ga je Lizip, mnoge slike pa naslikal Apel.

~ Helenistična umetnost ~

Trajala je zadnja stoletja pr.n.št. Grška umetnost se je razširila po vsem Sredozemlju. Ideal človeka se je spremenil: vzor so miščasti, silni, v boju utrjeni možje. Umetniki si ne prizadevajo, da bi klesali harmonične like, temveč izražajo silovitost, strasti. To je zelo razgiban slog, ki se je zelo oddaljil od klasične umetnosti, ki je iskala zgolj idealno lepoto.

~ Arhitektura ~

Nastajala so nova mesta in pomembna je postala posvetna arhitektura v kamnu. Arhitekti so se prilagajali terenu in pokrajini, kar dokazujejo gledališča. Zgrajena so na pobočjih hriba in se nanj naslanjajo, na primer *Epidaurus* (sliki 37, 38) na Peloponezu. Športne, kulturne in javne stavbe grade v kamnu. Gradijo tudi *stoe* – stebriščne vhode, ki stavbe razgibajo. Tudi posvetne stavbe krasijo, kar je doslej veljalo le za sakralne. Najlepši primer helenističnega stavbarstva in urbanizma je *Pergamon*.

~ Kiparstvo ~

Izražalo je tudi čutnost, kar je v nasprotju s klasično. Novi motivi so ženski akti, boginje upodabljajo kot navadne ženske. Vladarji so podpirali portretno umetnost. Helenistično kiparstvo teži k realizmu. Ljudje so tudi grdi, motivi vsakdanji, žanrski. Kaže se tudi nagnjenje k pretiravanju, izrazitim gestam in oblikam, tako se pojavijo miščavost, zanesene drže in pretiravanje s čustvi.

Miloška Venera, 130-120 pr. Kr.: na otoku Milos, predstavlja lepotni ideal helenizma. Je napol oblečena figura. Je visoka z majhno glavo, izrazita je Praksitelova linija.

Tudi Rodos je postal umetnostno pomemben. Tu je nastala rodoška kiparska šola, v njej je deloval tudi *Polidor*, ki je izklesal najznamenitejšo skupino svojega časa, *Laokontovo skupino* (50 pr. Kr.): Laokoon, trojanski svečenik, ki je svaril pred grško ukanjo v Troji. Ko je žrtvoval bogovom, sta njega in sinova napadli kači in jih zadušili. Kipar je prikazal višek brezupnega smrtnega boja. So goli, da je kipar prikazal napor mišic in duševne bolečine. Izrazita je patetičnost, mogočen obrat.

Arhitekturna plastika: je v zelo visokem reliefu zaradi večje ekspresivnosti, sicer veljajo enaka načela kot pri obli plastiki.

Pergamonski oltar (sliki 35, 36) (analiza v učbeniku, str. 36-37)

Kralj maloazijskega Pergamona je na akropoli svoje prestolnice dal postaviti zelo velik daritveni oltar, posvečen Zevsu in Anteni med leti 180 in 170 pr.n.št. Odkrili so ga med izkopavanji v 19. stoletju. Friz so prenesli v Berlin, oltar pa v muzeju rekonstruirali.

Oltarna arhitektura je mogočna. Na sredini je visoko stopnišče, ki vodi do stebrišča, ki omogoča dostop do pravokotne ploščadi. Na treh straneh je obdana z zidom. Okoli njega se vije portik, odprt stebriščni hodnik v jonskem slogu. Podnožje portika je pokrito z več kot 120 metrov dolgim frizom s prizori iz boja med bogovi in giganti. Kiparji so dosegli dramatičen učinek z visokim reliefom (velika osenčenost), razgibanimi figurami, patosom. Obrazi so polni strahu in bolečine, moči in besa. Oblačila plapolajo, mišice so napete, telesa so zasukana. Nekatere figure celo kličijo na stopnicah oltarja. Celota je dramatična z izrazito osvetljenimi in osenčenimi deli.

Helenizem je obogatil tematiko grške umetnosti z žanrskimi motivi, ki prikazujejo preproste ljudi pri različnih opravilih. Takj so tudi kipci otrok, na primer deček, ki si puli trn iz noge, ali kip dečka z gosjo.

~ Slikarstvo ~

Slikarstvo helenizma se ni ohranilo. O tem, kakšno je bilo, pričajo freske in mozaike iz Pompejev in Herkulanuama. Slikarji so obvladali slikarsko perspektivo, anatomijo, svetlobo različnih dnevnih časov. Radi so slikali fantazijske arhitekture in okrasje, imenovano groteska.

Mozaik boja Aleksandra Velikega s Perzijci, kopija: je ena največjih umetnin grškega slikarstva. Ohranila se je kot kopija v nekem talnem mozaiku. Govori o bitki Aleksandra Velikega proti Perzijcem pri Isu, ko je premagal perzijsko vojsko vladarja Dareja III. Umetnik je prikazal le en dogodek, ki kaže že na izid boja. Zmagovalec drvi naprej v napad, šlem v bojni vihri je že izgubil. Z dolgo sulico napada Dareja. Na perzijski strani vlada zmešnjava. Njegova vojska beži. Kompozicija je izredno razgibana in z nasprotji povečuje bitko in zmagovalca.